

Середньовічний випуск одного з найавторитетніших європейських археологічних журналів «Stratum plus» (2011, № 5) під назвою «Древности антов» присвячений пам'яті і приурочений до 70-річчя визначного українського археолога й історика, доктора історичних наук, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки Олега Михайловича Приходнюка (1941—2004). Він складається з 20 статей відомих вчених, археологів та істориків України, Росії, Молдови, Франції, Польщі, Румунії, розміщених у шести тематичних розділах.

У вступній статті Л.В. Вакуленко та Н.С. Абашиної «Памяти ученого» висвітлено наукову діяльність і життєвий шлях О.М. Приходнюка. Понад 40 років свого життя вчений віддав дослідженню проблем зародження та становлення слов'янського етносу, а також взаємостосунків слов'янського населення з сусіднім світом кочових народів періоду раннього середньовіччя.

Представлені в журналі статті та публікації пов'язані з проблемами, що входили до кола наукових інтересів О.М. Приходнюка та певною мірою демонструють подальший розвиток його наукових ідей.

У розділі «...Происходят от одного корня...» вміщено шість статей, присвячених аналізу писемних і археологічних джерел, які містять відомості про період Великого розселення слов'ян і формування слов'янських племінних союзів.

О.Б. Бубенок і В.В. Приймаченко в статті «Ранние известия об антах в «Гетике» Иордана (к вопросу о происхождении термина анты)» для дослідження проблеми походження етноніма анти залучили значну кількість писемних джерел. Проведений ними детальний лінгвістичний аналіз повідомлень греко- та латиномовних авторів VI ст. уможливив додатково обґрунтувати й розвинути точку зору О.М. Приходнюка про співвідношення етноніма анти з терміном «перевізник» «Повісті минулих літ». Значний інтерес для розуміння процесів роз-

витку слов'янських етнополітичних спільностей становить наведений авторами історичний контекст появи та вживання цього етноніма.

Свідчення про слов'янське угруповання антів, які містяться у візантійських писемних джерелах початку другої половини I тис., розглядаються в статті О.П. Моці «Анты за Дунаем». Автор зазначає, що для візантійців ці переселенці з-за Дунаю були варварами, але з ними вже слід було рахуватися й часто не лише протистояти, а й намагатися привернути на свій бік.

Проблемам військової справи слов'ян присвячено статтю М.М. Казанського «О славянском панцырном войске (VI—VII вв.)». Автор запропонував комплексний підхід до дослідження військової справи ранньосередньовічних слов'ян і на підставі детального аналізу та узагальнення археологічних і писемних джерел, які стосуються слов'янського озброєння та військової тактики, зробив переконливий висновок про існування у слов'ян уже в VI—VII ст. важкоозброєної кінноти, яка представляла загони професійних дружинників, що мали характерний набір зброї зі складними лунками включно.

Результати аналізу археологічних матеріалів V—VII ст. подав А.М. Обломський у статті «О раннесредневековых славянских древностях в бассейне Дона». Автор висловив гіпотезу, що пам'ятки верхньоворонезької групи синхронні пеньківській і колочинській культурам упродовж усього часу їх існування. Не виключено, що це може бути культура автохтонного населення, хоча припускається й періодичне проникнення в ранньому середньовіччі окремих угруповань з території Дніпровського Лівобережжя.

О.В. Петраускас, Р.Г. Шишкін і Н.С. Абашина в статті «Новые исследования раннеславянского поселения Обухов-2 в 2007 г.» вводять до наукового обігу матеріали VII—IX ст. з відомого багаточарового поселення на Київщині. Ці матеріали суттєво доповнюють схему розвитку слов'янського матеріального комплексу Середнього Подніпров'я напередодні утворення Давньоруської держави.

У статті Р.А. Рабиновича «"Поганые толковины". О происхождении тиверцев» йдеться про народ, відомий за давньоруськими літописами. Тиверці (тервуняни візантійських джерел) переселилися в Подністров'я з Балкан унаслідок сербсько-болгарських війн IX ст. Автор розглядає дві версії — «морську» й «сакральну» — походження слова «толковини», яким було названо тиверців, які брали участь у поході Олега 907 р. У контексті переселення тиверців з Адріатичного узбережжя цілком можливим є первинне значення терміну «толковини» як «мореплавці» («мореходи») або «поморяни». У статті також обґрунтовано висновок, що тиверці в поході Олега на Константинополь могли виступати не просто як перекладачі, а як особливі тлумачі («толкователи»), віщуни, провидці, ворожбити.

Аналізу особливостей металевих деталей одягу та прикрас присвячені статті розділу «Технологии прошлого».

У статті В.І. Кулакова «Серии трехлучевых фибул с маской зверя на ножке в исторической Пруссии» розглядається типологія, хронологія й поширення серії фібул, яка складається з 26 знахідок на території історичної Пруссії. Трипроменеві фібули з маскою звіра на ніжці датуються другою половиною V — другою третьою VI ст. Автор виокремив два райони скупчення таких фібул — область Вітланд і північно-західний край Мазурського Поозер'я, а також простежив зв'язок поширення їх з водними шляхами. На підставі порівняльного аналізу В.І. Кулаков зробив висновок про виготовлення вказаних фібул місцевими майстрами на основі різних модифікацій пальчастих, германських за походженням, фібул. Дуже цікава гіпотеза автора про магічне призначення цих виробів, а також про виготовлення їх для представників германських племен. Статтю доповнює каталог знахідок фібул цього типу.

І.О. Гавритухін і О.В. П'янков у статті «Византийская фибула с Новоселовского городища (Краснодарский край)» зосередилися на аналізі залізної фібули VI ст. та визначенні її культурного контексту. Автори детально розглянули конструкцію та морфологічні особливості деталей виробу, залучивши значну кількість археологічних матеріалів. Це дозволило окреслити коло найближчих аналогій і можливих прототипів фібули та зробити аргументований висновок про її належність до візантійської традиції та унікальність цієї знахідки для старожитностей Північного Кавказу.

А.В. Скиба в статті «Зооморфные и зооантропоморфные фибулы в днепровских кла-

дах» звернувся до знахідок зі скарбів VII ст. та доводить, що в дніпровських скарбах вони представлені ранніми зразками, а також доходить висновку, що зооморфні та зоо-антропоморфні фібули з'явилися незалежно, хоча в художньо-стилістичному аспекті між ними є чимало подібного. У більшості скарбів такі фібули поєднуються з поясними наборами геральдичного стилю.

О.В. Комар і М.О. Стрельник під назвою «"Репрессированный" клад: комплекс ювелирных изделий VIII в. из находки у с. Фотовиж» опублікували скарб волинцевської культури, виявлений в Україні в 1914 р. Ця знахідка до недавня була слабо висвітлена в археологічній літературі, тож поява цієї праці очікувана. Широке коло аналогій дозволило уточнити хронологію виробів скарбу, а також окреслити їхній культурний контекст. Речі зі скарбу виконані під кримсько-візантійським і ранньосалтівським впливом у середині VIII ст. Автори, крім того, приділили значну увагу обставинам та історії знахідки, історіографії її дослідження й атрибуції.

У статті С.С. Рябцевої «Лучевые кольца и византийская традиция» розглянуто групу давньоруських скроневих кілець, прикрашених зображеннями птахів. Автор пов'язує цю декоративну деталь з візантійським впливом, що підтверджується аналізом візантійських прикрас X—XI ст. з подібними декоративними елементами.

Розділ «Исследования и публикации» розпочинається статтею М. Парчевського «Скан-

динавская находка из княжеского города Галича», присвяченою рідкісній для території Південно-Західної Русі знахідці скандинавського бронзового розподілювача ременів з розкопок 1938—1941 рр. у с. Крилос Івано-Франківської обл. Автор визначив знахідку як скандинавський імпорт, що походив з о. Готланд і є частиною розкішного чоловічого паска — елемента дружинної культури. На думку М. Парчевського, власник пояса був представником еліти в князюму Галичі, пов'язаним із князівським двором.

У статті О.В. Курбатова «"Инородные" кожанные предметы в средневековой Руси: движение людей и вещей» виділено три групи таких виробів — західні та східні речі в руських містах і руські за межами Русі. Появу давньоруського шкіряного взуття в містах Прибалтики, так само як західного й східного взуття в давньоруських, автор оцінює як свідчення особистих контактів жителів тих регіонів Європи, де таке взуття знаходять масово, решта ж шкіряних виробів (чохли, сумки, гаманці) є, найвірогідніше, речами, привезеними давньоруськими купцями, політичними емісарами та мандрівниками.

Відповідно до результатів дослідження, викладених у статті А.В. Красножона «Крепостной ансамбль Хаджибея: время основания и строительная периодизация», цей архітектурний комплекс на території сучасної Одеси створено в два етапи: у 1421 р. литовський князь Вітовт заснував замок Качубіїв, а в 1765 р. запустілий середньовічний замок відновили турки. Автор за різними джерелами проаналізував архітектурно-планіграфічний розвиток фортеці та його особливості в різні часи. Стаття добре проілюстрована, зокрема й авторськими реконструкціями.

У розділі «Археология представлений» вміщено три статті, присвячені дослідженню поховального обряду.

Статтю «Погребение № 10 из могильника Клуж-Заполья и динамика завоевания венграм Трансильвании» підготував колектив румунських археологів: Е. Галл, С. Галл, М. Времир і Б. Гергей. Могильник почали досліджувати в 1911 р. (поховання 1—8) і продовжили в 1942 р. (поховання 9—11). Публікація вводить до наукового обігу матеріали одного поховання, дослідженого 1942 р. Опис інвентарю доповнено результатами антропологічного та палеозоологічного вивчення знахідок. Автори вважають, що некрополь Клуж-Запольє, як і інші могильники цього регіону, в яких вияв-

лено значну кількість шабел, може бути свідченням присутності невеликих груп військових у X ст. не лише у верхньому Потиссі, а й Трансильванському басейні.

У статті В.Г. Івакіна «Киевские погребения X века» подано каталог поховань, на основі якого типологізовано поховальні конструкції того часу та визначено основні категорії поховального інвентарю. Автор дійшов висновку, що поховальний обряд населення Києва X ст., лишившись по суті язичницьким, зазнав впливу християнської обрядності.

Б. Шмонієвський і В. Воїн у статті «Погребение тюркского кочевника, открытое в средней Добрудже в Румынии» вводять до наукового обігу матеріали поховання, дослідженого 2008 р. у невеликій вапняковій ніші в печері Баба. Біля кістяка знайдено рештки характерного для кочовиків інвентарю. Автори датують його серединою/кінцем X — серединою XI ст.

Розділ «Эко-социальные реконструкции» представлений роботами двох українських дослідників.

Зміст статті С.А. Горбаненка розкриває назва — «Методы интерпретации сельскохозяйственных материалов». У спільній праці В.В. Колоди й С.А. Горбаненка «Сравнительный анализ материалов сельского хозяйства у носителей салтовской культуры и славян Днепровского Левобережья» зроблено висновок про позитивний вплив Хозарії на розвиток сільського господарства східних слов'ян, про що, передусім, свідчать досконаліші землеробські знаряддя салтівської культури.

Завершує випуск стаття С.Е. Ерліха «Траектория футуристории. От культуры жертвоприношения к культуре самопожертвования», вміщена під рубрикою «Свободная зона». Автор розглядає історію ритуалу жертвоприношень як базовий зміст релігії та вважає, що інформаційна цивілізація стане реальністю, якщо в суспільстві ствердиться культура самопожертви, оскільки виробництво інформації — творчий процес, а мета творчості — самовіддача. Отже, творчість — це завжди самопожертва, а безвідносними цінностями самопожертви є любов, творчість, свобода.

Безперечно, 5-й випуск журналу «Stratum plus» 2011 р. став значною подією в археологічній науці Європи. Представлені тут нові матеріали та нові ідеї стануть поштовхом до подальшого розвитку знань з археології та давньої історії європейського середньовіччя.

Г.Ю. ІВАКІН